

lacije nasilja. Da li bi, dakle, bilo pravilno zaključiti da je najrelevantniji faktor koji razlikuje ova dva slučaja vremenski raskorak od dvadeset tri godine? Iz razloga koje ćemo uskoro razmotriti, takav zaključak nije opravdan.

Kao prvo, valja primetiti da poslednji događaji u rusko-ukrajinskim odnosima pokazuju da naše pitanje o razlici u ishodima u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu 1991. godine predstavlja jednu istinsku empirijsku zagonetku. Samo pre nekoliko godina, kad sam predstavljao rukopis knjige u različitim institucijama, većina prisutnih Rusa i Ukrajinaca su izražavali nevericu na samu pomisao da je ruska elita tokom perioda 1990-1991 mogla i da pomisli da *anektira* delove Ukrajine i to uprkos postojanja potencijalno spornih teritorija, naročito Krimskog poluostrva i Sevastopolja. (Ovim ne želim da kažem da u Rusiji nisu postojale ličnosti koje su se zalagale za samoopredeljenje Rusa na Krimu i/ili južnoj i istočnoj Ukrajini. Solženjcinov predlog iz septembra 1990. *Rebuilding Russia*, koji je zamislio takvu mogućnost, već je bio pomenut u prvom poglavlju ove knjige. Januara 1992, Vladimir Lukin, ondašnji predsednik Komiteta za spoljne poslove Ruskog parlamenta, otvorio je pitanje samoopredeljenja Krima kao načina pritiskanja Ukrajine da se odrekne *Crnomorske flote*. Videti Victor Zaborsky, *Crimea and the Black Sea Fleet in Russian-Ukrainian Relations*, Discussion Paper 95-11, Center for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, september 1995. Maja 1992. godine, potpredsednik Rusije, Aleksandr Ruckoj, takođe je otvorio pitanje *Crnomorske flote* i zagovarao referendum za samoopredeljenje.) Isto tako, većina Rusa i Ukrajinaca nisu mislili da postoji ozbiljno rusko nacionalno pitanje u Ukrajini. U stvari, većina mojih sagovornika kako iz akademskih tako i neakademskih krugova je o jugoslovenskom nacionalnom pitanju mislila kao analognom složenoj etničkoj većinsko-manjinskoj situaciji na Kavkazu, gde su teritorijalni sporovi između *malih nacija* i regionalno koncentrisanih nacionalnih manjina delovali kao hronični *balkanski problem* Sovjetskog Saveza. Kao rezultat toga, većini njih se analogija sa srpsko-hrvatskim slučajem činila neprimenljivom na Rusiju i Ukrajinu, što je gledište koje su, ne treba to ni reći, nedavni događaji doveli u pitanje.

(U mom članku iz 1996. napravio sam sledeće poređenje između rusko-ukrajinskih i srpsko-hrvatskih odnosa: „Međutim, od ključne važnosti je bilo to da ruske manjine u zaista bitnim republikama s kompaktnim oblastima ruskih naselja - Ukrajini i Kazahstanu - nisu imale osećaj etničke ugroženosti u trenutku odvajanja. Suprotnost između vrlo rusifikovane ukrajinske nacije i upečatljivo jakog otpora Hrvata *posrbijavanju* pod jugoslovenskim okriljem kako u međuratnoj tako i u poratnoj Jugoslaviji, kao i različita iskustva *Drugog svetskog rata* u ta dva slučaja, nude ključ razumevanja relativne poslušnosti ruskih manjina u Ukrajini. Samo se u zapadnoj Ukrajini dinamika rusko-ukrajinskih odnosa približava srpsko-hrvatskom iskustvu; međutim, nepostojanje kompaktno naseljene ruske oblasti u zapadnoj Ukrajini, tj. geografska razdvojenost te dve etničke grupe, sprečava sukob“. Videti Vujačić, *Historical Legacies*. Za širu raspravu o Rusiji i Ukrajini u 1991. godini, videti Poglavlje 1, Odeljci 2 i 3.)

Mirni raspad SSSR vs. nasilni raspad Jugoslavije

Rusi i Ukrajinci koje sam sretao tim prilikama su se svim srcem slagali da glavni problem za obe nacije 1991. godine nije bio nacionalno pitanje, već zajednički problem oslobađanja od tegobne staljinističke prošlosti i katastrofalnog ekonomskog nasleđa komunizma. Kao što smo videli u prvom poglavlju, sociološka istraživanja sprovedena tokom 1990-ih godina potvrdila su da ne postoji u masama ukorenjeno neprijateljstvo između Rusa i Ukrajinaca. Veliki broj glasova za nezavisnost Ukrajine (decembar 1991), čak i u najsolidnijim ruskim i rusofonim regionima Ukrajine kao što je Donjeck, potvrđuju tu sociološku realnost i predstavljaju oštar kontrast u odnosu na politički izbor kompaktno naseljene srpske zajednice u delovima Hrvatske. U još jednom oštrm kontrastu prema jugoslovenskoj situaciji, dok su hrvatski nacionalisti mogli da računaju na široko rasprostranjen osećaj nacionalne solidarnosti u potpuno *nacionalizovanom* hrvatskom društvu, jedan vodeći stručnjak za ukrajinski nacionalizam ga je opisao kao „veru manjine“ sredinom 1990-ih godina. U to vreme, neravnoteža između rusofonih Ukrajinaca i nosilaca ukrajinskog jezika bila je toliko izražena u prilog ovih prvih u južnoj i istočnoj Ukrajini da su se posebne mere zaštite za rusofono stanovništvo činile potpuno ne-



Foto: wikipedia

potrebni. (Andrew Wilson, *Ukrainian Nationalism in the 1990s. A Minority Faith*, Cambridge University Press, 1997.) Na prekretnici vekova, isti autor je o Ukrajcima i dalje govorio kao o „neočekivanoj naciji“. (Andrew Wilson, *The Ukrainians: Unexpected Nation*, Yale University Press, 2000.) Ako je rusko pitanje u Ukrajini postojalo 1991. godine, ono je bilo prisutno u vrlo latentnoj formi. Prema tome, pojavljivanje ruskog pitanja nije rezultat pukog protoka vremena već političkih i društvenih procesa koji su se odvijali tokom poslednjih dvadeset godina.

Nacionalizam u Rusiji i Ukrajini nakon raspada SSSR

Najočiglednija razlika između *onda* i *sada* leži u jednostavnoj činjenici da su se 1991. godine mnogi Rusi i Ukrajinci zajedno suprotstavljali sovjetskoj partijskoj državi, dok je njihovo razdvajanje u dve države neminovno dalo podsticaj za *nacionalizaciju* kako ruskog tako i ukrajinskog političkog prostora. Uprkos razlikama u režimima i politikama ove dve zemlje, nacionalna ideja je morala da jača i u Rusiji i u Ukrajini, ako ni zbog čega drugog a ono iz jednostavnog razloga da su obe države morale da se legitimišu kod etničkih većina pod novim nazivima i u okviru novih teritorijalnih granica. Percepcije elita da je nacionalizam postao funkcionalni imperativ bile su osnažene delimičnim neuspehom liberalnih ekonomskih reformi, koje su bile ocrnjene političkom korupcijom, ekonomskim neuspehom i velikim socijalnim problemima u obe zemlje. Nastanak ruske dijasporu u novim nezavisnim državama stvorio je etničko rusko pitanje prvi put u mo-



Foto: wikipedia

NAJOČIGLEDNIJA RAZLIKA IZMEĐU „ONDA“ I „SADA“ LEŽI U JEDNOSTAVNOJ ČINJENICI DA SU SE 1991. MNOGI RUSI I UKRAJINCI ZAJEDNO SUPROTSTAVLJALI SOVJETSKOJ PARTIJSKOJ DRŽAVI, DOK JE NJIHOVO RAZDVAJANJE U DVE DRŽAVE NEMINOVNO DALO PODSTICAJ ZA „NACIONALIZACIJU“ KAKO RUSKOG TAKO I UKRAJINSKOG POLITIČKOG PROSTORA

dernoj istoriji, transformišući Rusiju, gotovo automatski, u potencijalnu nacionalnu domovinu za milione Rusa i rusofona u novim državama. Prema tome, pitanje prava etničkih Rusa i rusofonog stanovništva u bivšim sovjetskim republikama neizbežno se našlo na političkom dnevnom redu svih režima u Rusiji. Konačno, iako su ruski nacionalisti izgubili političke borbe iz 1990-ih godina, oni su uspešno monopolizovali polje nacionalističkog diskursa, primoravajući svakog budućeg lidera Rusije da igra političku igru na tom ideološkom terenu.

(Za ovu tačku videti Veljko Vujačić, *Serving Mother Russia: The Communist Left and Nationalist Right in the Struggle for Power, 1991-1998*, u Victoria Bonnell and George Breslauer, ur, *Russia in the New Century: Stability or Disorder?*, Westview Press, 2001.)

Anticipacija aktuelnih zbivanja u Rusiji i Ukrajini

Što se tiče Ukrajine, kolektivno očekivanje mnogih njenih novih građana (bez obzira na etničko poreklo) da će im biti bolje bez „moskovskog centra“ uopšte se nije ostvarilo. Štaviše, u meri u kojoj je Rusija postala daleko veća ekonomska sila, ona je postala privlačna kao alternativni izvor ekonomskog blagostanja za mnoge Ukrajinca, o čemu svedoči veliki broj migranata koji su potražili privremeno ili stalno zaposlenje u Rusiji. Koliko je politička motivacija tih Rusa i rusofonih stanovnika koji su izrazili želju za ujedinjenjem s Rusijom (i ostvarili taj cilj u slučaju Krima i Sevastopolja) rezultat frustriranih društvenih aspiracija a koliko rezultat čisto nacionalnog opredeljenja, pitanje je koje zahteva posebnu sociološku studiju. Ipak, sasvim je jasno da je nacionalno opredeljenje dobilo na značaju u odsustvu ujedinjujućeg nacionalističkog narativa koji bi mogao da integriše istorijski raznovrsne regione Ukrajine. Delimična jezička asimilacija dece rusofonih ukrajinskih građana nije bila propraćena stvaranjem ujedinjujućeg nacionalističkog narativa koji bi mogao biti privlačan u istočnoj Ukrajini. Štaviše, centralna tema novog ukrajinskog nacionalističkog narativa - genocid izgladnjivanjem miliona seljaka tokom Staljinove kolektivizacije (tzv. *Holodomor*) - nema isti simbolički odjek za mnoge Ruse u istočnoj Ukrajini, od kojih su mnogi bili novi naseljenici na kolhozima ili radnici u novim sovjetskim industrijama. Za te Ruse, *Veliki otadžbinski rat* ostaje istorijsko iskustvo koje je na odlučujući način oblikovalo njihovo kolektivno sećanje i identitet. Nedavne proslave *Dana pobe* (9. maja) u brojnim gradovima u istočnoj i južnoj Ukrajini, propraćene rečitim isticanjem sovjetskih (a ne samo ruskih) simbola, bile su osmišljene kao očit kontrast onome što oni doživljavaju kao „simboličko osvajanje Kijeva“ od ukrajinskog nacionalističkog narativa u kojem *sovjeti* (komunisti i/ili *moskovljani*) igraju ulogu istorijskih tlačitelja ukrajinske nacije, a Stepan Bandera je uzdignut u nacionalnog heroja koji se borio i protiv nacističke i protiv sovjetske vlasti. Paralelno postojanje takvih suprotstavljenih percepcija i narativa ne sluti na dobro kad je nacionalna integracija Ukrajine u pitanju. ■